

ТЕКСТ ЯК НАЙБІЛЬШ ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ В КОМПЕТЕНТІСНОМУ АСПЕКТІ

Анотація. Автор розглядає текст як один з найефективніших засобів формування соціокультурної компетенції, аналізує визначення тексту та обґрунтовує необхідність використання текстів на заняттях з мови.

Аннотация. Автор рассматривает текст как один из наиболее эффективных средств формирования социокультурной компетенции, анализирует определения текста и обосновывает необходимость использования текстов на занятиях языка.

Annotation. The author examines a text as one of the most effective facilities sociocultural competence forming, analyses the determinations of text and grounds the necessity of texts using at language lessons.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Підвищення якості освіти у навчальних закладах України на сьогодні є одним із найважливіших завдань нашої держави. В умовах розширення економічних та культурних зв'язків між країнами, співпраці України з Європейським союзом виховання високоосвіченої та культурної особистості, яка б відповідала Європейським стандартам рівня знань, є пріоритетною метою сучасної освіти. Особливо актуальною стає проблема створення умов для формування висококультурної особистості, яка здатна до творчого сприйняття світу та соціально значущої діяльності, спрямованої на розвиток суспільства. Вирішенню цієї проблеми підпорядковане запровадження компетентнісного підходу, який є предметом досліджень та обговорень світових вчених впродовж останніх десятиліть, і який передбачає формування освітніх компетенцій, а не знань, умінь і навичок як результату навчання. Однією із ключових компетенцій є соціокультурна, яка на основі роботи зі зв'язними текстами сприяє становленню уявлень про світ, природу, суспільство, ознайомленню із культурним набутком людства, розвитку духовної сфери особистості, зокрема моральних переконань. Отже, проблема полягає у суперечності між метою, яка потребує формування національно-свідомої, мовленнєво багатой та інтелектуально розвиненої особистості та традиційним підходом лінгвістики спрямованої на оволодіння сумою знань, умінь та навичок з мови.

Аналіз літератури з проблеми дослідження. Проблема компетентнісного підходу, зокрема формування соціокультурної компетенції (СК) як реалізації результату навчання є багатоаспектною, і є предметом досліджень багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, таких як: Л. Бахман, І. Бім, І. Гудзик, М. Ішханян, Є. Могилевцев, А. Палмер, О. Першукова, В. Сафонова, О. Селіванова, П. Сисоев, Є. Соловова, С. Тер-Минасова, М. Топалова, Ю. Федоренко, В. Фурманова, А. Хуторський, М. Шанський, А. Щукін, Л. Вугат, М. Canale, та ін. Вони досліджували різні аспекти соціокультурної компетенції, а саме: розглядали СК як ключову, освітню та предметну, її формування у середній та старшій школі, розглядали зміст та структуру СК і т. д. Проблема тексту розглядається в лінгвістиці, методичці, психології та психолінгвістиці. Помітними в галузі дослідження тексту є праці Д. Баранника, М. Бахтіна, Ф. Бацевича, Є. Верещагіна, Л. Виготського, І. Гальперіна, Т. Дрідзе, М. Жинкіна, І. Зимньої, О. Леонтьєва, Л. Лосевої, В. Лукіна, В. Мельничайка, О. Мельничук, А. Михальської, М. Пентиліук, М. Плющ, С. Рубінштейна, Т. Ушакової, М. Шанського та ін. Автори розглядали різні важливі аспекти тексту (психологічні, лінгвістичні, методичні), а ось робота з текстом як засобом

формування СК ще не стала предметом спеціальних досліджень науковців. Існують лише поодинокі лінгводидактичні праці. Отже, питання формування СК на основі тексту є надзвичайно актуальним і малодослідженим.

Отже, мета нашої статті - розглянути текст як найбільш ефективний засіб формування соціокультурної компетенції, окреслити критерії відбору текстів для роботи з формування СК.

Виклад основного матеріалу. Поняття компетентнісної освіти, освітньої компетентності прийшло до нас із зарубіжних країн. Саме поняття „компетентнісна освіта” виникло в США в процесі вивчення досвіду роботи видатних учителів. Воно ґрунтується на практичному найкращому досвіді і стало результатом численних спроб проаналізувати його, розробивши певну теоретичну, концептуальну основу.

Вчені зазначають, що знання, вміння та навички, котрих молодь набуває, навчаючись у школі, беззаперечно, є важливими. Поряд із цим сьогодні актуальності набуває поняття компетентностей учня (студента), які, на думку багатьох міжнародних експертів, є тими індикаторами, що дозволяють визначити готовність учня-випускника (студента) до життя, його подальшого особистого розвитку й до активної участі в житті суспільства [8, 7].

Сьогодні важливою проблемою, яка потребує постійної уваги та розвитку, є проблема вдосконалення мовної освіти. Створення умов для формування та розвитку національно свідомої, духовно багатой мовної особистості є одним із важливих завдань навчання української мови [3, 12]. Це завдання реалізується за допомогою соціокультурної змістової лінії, яка є засобом опанування національних і загальнолюдських культурних і духовних цінностей, нормами, що регулюють стосунки між поколіннями, статями, націями, сприяють естетичному і морально-етичному розвитку особистості, органічному входженню її в соціум [15, 6], тобто є передумовою формування соціокультурної компетенції (СК). Ми розуміємо *соціокультурну компетенцію* як таку, що передбачає наявність знань про національно-культурні особливості соціальної та мовної поведінки носіїв рідної мови, їх звичаїв, етикету та стереотипів, історії та культури рідної країни, норми мовленнєвої та соціальної поведінки її етнічних представників, способів використання таких знань в процесі спілкування а також здібностей бути соціокультурно неупередженим.

До основ формування СК відносять лінгвістичні, лінгводидактичні, психолінгвістичні, дидактичні. Одним із складників лінгвістичної основи формування СК за Н. Б. Ішханян, є текст, як навчальна одиниця більш високого рівня [6, 70], оскільки численні дослідження в області комунікативно-прагматичного аналізу та лінгвістики тексту розглядають його як найвищу одиницю мовлення та спілкування. У чинній програмі з української мови для загальноосвітньої школи зазначається, що СК повинна формуватись на основі дібраних текстів відповідної тематики [15, 6].

Різноаспектний підхід до вивчення цього найвищого рівня мовної системи спричинив появу низки визначень. Одні вчені вважають, що текст може бути тільки письмовим, інші - і письмовим, і усним. Представником першої точки зору є І. Гальперін, який вважає, що текст - це витвір мовленнєвотворчого процесу, який відзначається завершеністю, об'єктивований у вигляді письмового документа, літературно оброблений відповідно до типу цього документа, витвір, який складається із заголовка і низки особливих одиниць..., і має певну цілеспрямованість і прагматичну установку [4, 18]. Інші вчені, дотримуючись іншого погляду, розглядають текст як писемний, або усний мовленнєвий потік, що являє собою послідовність звукових, графемних елементів у синтаксичних структурах (реченнях), які виражають комплекс пов'язаних між собою думок [7, 7]. Це одиниця мови, її найвище поняття після звуків мовлення (фоном), морфем, слів, словос-

получень і речень, а також основна одиниця мовлення, що виражає завершене висловлювання [2, 31]. Отже, лінгвістичний підхід до трактування тексту визначає його як писемний або усний мовленнєвий масив, що становить лінійну послідовність висловлень, об'єднаних у ближній перспективі смисловими зв'язками, а в загальнокомпозиційному плані - спільною темою і сюжетною заданістю [17, 627]. По різному розуміють текст представники різних наукових напрямків. Зокрема психологи трактують текст як функціонально завершене мовленнєве ціле [11,28]. М. І. Жинкін навіть розвинув ідею внутрішньої будови тексту, оскільки найбільш повно думки людини виражаються у тексті [5]. Отже, психологія розглядає текст як мовлення людини (внутрішнє - думки та зовнішнє). Психолінгвістика трактує текст як модель мовленнєвої діяльності найнижчого рівня абстракції, що корелюється з моделлю мовного стандарту і є передумовою створення цієї, останньої [12, 58]. У лінгводидактиці під текстом розуміється комунікативна одиниця більша, ніж речення, основними ознаками якої є змістова цілісність і зв'язність [10]. Вчені вважають, що зв'язний текст охоплює певну закінчену послідовність речень, поєднаних за змістом одне з одним в рамках спільного задуму автора [16, 8]. Отже, на сьогодні не існує єдиного тлумачення тексту, але всі дослідники, характеризуючи його, вказують на наступні його ознаки: зв'язність, тематичну єдність, цілісність, інтенційність, інформативність, ситуативність, членованість, інтегративність, модальність, розгорнутість і т. ін. Найважливішою ознакою є зв'язність. Це категорія, що характеризує особливості з'єднання всередині тексту його елементів [1, 148].

Останнім часом у лінгвістичній літературі поряд із терміном «текст» вживається термін «дискурс», тобто тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву (усну, писемну, паралінгвальну), відбувається у межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями і тактиками учасників; синтез когнітивних, мовних і позамовних (соціальних, психічних, психологічних тощо) чинників, які визначаються конкретним колом «форм життя», залежних від тематики спілкування, має своїм результатом формування різноманітних мовленнєвих жанрів [1,138]. Отже, текст - це те, що існує в мові, а дискурс - це текст, що реалізується через мовлення в поєднанні з позамовними реаліями.

Зв'язний текст виступає засобом створення мовленнєвої ситуації, активізації пізнавальної діяльності. Тексти слугують своєрідним емоційно-образним унаочненням для пізнання знаків мови. Ефективне засвоєння мовної і мовленнєвої теми безпосередньо залежить від опори на текст, всебічного і послідовного використання його культурологічних, розвивальних і дидактичних функцій. Важливим прийомом організації навчання рідної мови через розв'язання мовленнєвих завдань є добір текстів спільної тематики [3, 13].

Беручи до уваги принцип наступності та перспективності у вищій школі викладачі повинні продовжувати формувати та вдосконалювати СК, але на жаль, програми, які б конкретизували цю роботу, відсутні. Незважаючи на це, більшість вчених дотримуються компетентнісного, соціокультурного та текстоцентричного підходів.

За комунікативно-орієнтованим навчанням текст розглядається як результат будь-якого виду мовленнєвої діяльності - мовленнєвий твір у звуковій або графічній формі (говоріння або письмо), а також об'єкт розуміння (читання або аудіювання). Отже, основним показником мовленнєвої діяльності є побудова або розуміння тексту [14, 181]. Для реалізації формування СК важливими є функції тексту. Основні з них наступні:

- функція поповнення знань студентів про систему мови, функціонування мовних явищ, переважно лексичних. Практичну реалізацію ця функція знаходить у

завданнях до тексту, що охоплюють різні мовні рівні, і які спрямовані на те, щоб звернути увагу студентів на мовні елементи тексту.

-функція тренування. Мета цієї функції - формування мовних умінь і навичок. Вона також реалізується на основі завдань до тексту, орієнтованих на часткове чи повне відтворення його змісту.

-функція розвитку усного мовлення студентів (формування на основі тексту навичок говоріння). З цією метою використовуються різні форми відтворення змісту прослуханого чи прочитаного тексту (переказ своїми словами, драматизація різних епізодів доповнення тексту деталями, продовження тексту, побудова діалогів на базі тексту тощо.)

-функція розвитку смислового сприйняття тексту - розуміння прослуханого чи прочитаного тексту. Реалізація цієї функції залежить від характеру завдань, які мають бути, насамперед, спрямовані на перевірку розуміння сприйнятого тексту або на виділення в ньому різних смислових чи формальних елементів, які допомагають правильному розумінню змісту тексту [14].

Важливу увагу необхідно звертати на дидактичний матеріал для формування СК, тобто тексти. Як відзначає М. Крупа, добираючи тексти для роботи на заняттях з української мови, слід зважати на:

- вікові та інтелектуальні особливості;
- наявність у творі вартісних переживань;
- потреби у тих чи інших переживаннях у відповідному віці;
- образну систему художнього твору, її відповідність уже сформованим в емоційній сфері читача чуттєвим образам (зоровим, слуховим, дотиковим, запаховим, смаковим), а також інтелектуальним образам, що створюються за допомогою мовних знаків культури [9, 11].

Основними критеріями відбору текстів є:

- країнознавчий (соціальної і хронологічної гомогенності, соціологічної компетентності, культурної репрезентативності), тобто наповненість тексту відомостями про злободенні проблеми екології природи і людини, тематична і жанрова їх різноманітність, достовірність інформації.

- лінгвістичний або мовний (соціально-групової репрезентативності, стилістичної гетерогенності, хронологічної гомогенності). Дібрані тексти мають давати повне уявлення про основні функціональні стилі сучасної української мови, кожен текст характеризуватись основними стильовими ознаками - наукового, художнього, публіцистичного стилів. Крім того текст має бути насиченим комунікативно-значущою лексикою відповідної тематичної групи для збагачення словникового запасу дітей, мовними явищами, які вивчаються на уроці, для лінгвістичного аналізу.

- едукативний (виховний). Найкращі зразки художніх творів не можуть не зворушити дитячого серця своїми чистими помислами, любов'ю до всього живого, почуттям милосердя, докором людям за їх жорстокість і бездуховність.

- комунікативний (можливість формування комунікативних умінь на базі дібраних текстів). Добір предметних текстів, зміст яких базується на ситуаціях, що входять до предметно-тематичних галузей з відносно чітко окресленими межами - науково-технічні і художні тексти, казки, легенди, публіцистичні замітки тощо. Текст має, з одного боку, легко сприйматись зорово або на слух (читання, аудіювання) Для формування умінь у рецептивних видах мовленнєвої діяльності. З іншого боку, дібраний текст повинен легко переказуватись, стимулювати студентів до складання діалогів і монологічних висловлювань на базі цього тексту (говоріння і письмо). Тексти добираються проблемного характеру, щоб студенти вчилися мислити, аргументовано доводити свою точку зору [13, 11].

Для формування СК важливо щоб тексти мали національне спрямування, адже навчання на основі текстів етнопедагогічного змісту зумовлює, з одного боку, переймання культурного досвіду етносу, цінностей, ідеалів, традицій, тобто формування СК, а з іншого - на базі отриманих етнознань про реалії матеріальної та духовної культури, правила мовленнєвого етикету, засвоєння національно орієнтованих мовних одиниць формуються мовленнєві вміння і навички. Українське мовлення є текстоінтерпретуючою та текстотворчою діяльністю, яку неможливо здійснювати без текстів. На нашу думку до складу дидактичного матеріалу варто залучати притчі, перекази і навіть казки. Це дозволяє залучити студентів до народної творчості, розвивати пам'ять та творчі здібності та формувати ораторські, пробуджувати інтерес до вивчення української мови. Крім того, робота з текстом спрямована і на виконання вправ з метою закріплення теоретичних відомостей із системи мови.

Висновок. Отже, реалізація компетентнісного підходу передбачає формування ряду освітніх компетенцій, зокрема соціокультурної. Для формування СК є дуже важливим правильно дібраний дидактичний матеріал, центральне місце серед якого займає текст. Тексти соціокультурного спрямування та відповідні вправи до них сприяють формуванню комунікативно-мовленнєвих умінь та навичок сприйняття та розуміння прослуханих текстів, а також побудови власних висловлювань різних типів, жанрів і стилів мовлення. Методичною основою для реалізації ідей формування та розвитку СК на основі народознавчих текстів у вищій школі можуть бути курси сучасної української мови (де робота з текстом може показати функціонування всіх рівнів тексту), культури мовлення, лінгвістичного аналізу тексту та ін. Проблема роботи з текстом як засобом формування СК є ще недостатньо розробленою, і тому існує перспектива роботи для її розв'язання.

Література

1. Бацевич Ф. С. *Основи комунікативної лінгвістики* / Ф. С. Бацевич. - К. : «Академія», 2004. - 342 с.
2. Вашуленко М. С. *Удосконалення змісту і методики навчання української мови в чотирирічній початковій школі: автореферат дис. д-ра пед. наук* / М. С. Вашуленко. - К., 1992. - 59 с.
3. Галаєвська Л. *Реалізація соціокультурної змістової лінії на уроках рідної (української) мови в 50му класі*/Л. Галаєвська // УМЛШ. - 2005. - № 8. - С. 12-18.
4. Гальперин И. Р. *Текст как объект лингвистического исследования* / И. Р. Гальперин. - М. : Наука, 1981. - 139 с.
5. БЖинкин Н. И. *Механизмы речи* / Н. И. Жинкин. - М. : изд-во АПН РСФС, 1958. - 370 с.
6. Ишханян Н.Б. *Лингвистические основы формирования в языковом педагогическом вузе лингвосоциокультурной компетенции* / Н. Б. Ишханян // *Іноземні мови*. -1995. - № 3-4 - С. 69-73.
7. Ковалик І. /., Мацько Л. /., Плющ М. Я. *Методика лінгвістичного аналізу тексту* /І. Ковалик, Л.І. Мацько, М. Я. Плющ. - К: Вища школа, 1987. - 351 с.
8. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики* / [Під загальною редакцією О. В. Овчарук]. - К. : К.І.С., 2004. - 112 с.
9. Крупа М. *Критерії відбору художньої словесності для лінгвоаналізу* / М. Крупа // *Теорія і практика лінгвістичного аналізу тексту*. - Тернопіль : Лілея, 1997. - С. 6-24.
10. Ю.Лабыженская А. А. *Система работы по развитию связной устной речи учащихся* / Т. А. Ладыженская. - М.: Педагогика, 1974. - 256 с.
11. Леонтьев А. А. *Высказывание как предмет лингвистики, психолингвистики и теории коммуникации* / А. А. Леонтьев // *Синтаксис текста*. М., 1979. - С. 18-36.
12. Леонтьев А. А. *Психолингвистические единицы и порождение речевого высказывания* /А. А. Леонтьев. - М. : Наука, 1975. - 138 с.

13. Леонтьев О. А. Поняття тексту у сучасній лінгвістиці та психології / Леонтьев О. А. // Психолінгвістична та лінгвістична природа тексту і особливості його сприйняття. - К. : Вища школа, 1979. - С. 7-18.

14. Леценко Г. П. Наукові засади роботи з текстом на уроках української мови / Г. П. Леценко // Актуальні проблеми сучасної філології: Збірник наукових праць. - РДГУ, 2005. - С. 180-183.

15. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Українська мова. 5-12 класи. - К. : Перун, 2005. - 98 с.

16. Стельмахович М. Г. Система роботи з розвитку зв'язного мовлення в 4-8 класах / М. Г. Стельмахович. - К. : Рад. Школа, 1981. - 136 с.

17. Українська мова. Енциклопедія / [Редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), Зяблюк М. П. та ін.]. - К. : Українська енциклопедія, 2000. - 752 с.

УДК 796.071.4; 37.018.554

Л.В. СЕРМАН

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНЦІЯ ЯК СИСТЕМА МОВЛЕННЄВИХ ІНШОМОВНИХ УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Анотація. У статті аналізується комунікативна компетенція як система мовленнєвих іншомовних умінь та навичок, розглянуто різні підходи до визначення комунікативної компетенції, сформовано розуміння цього поняття стосовно володіння іноземною мовою та запропонована модель комунікативної компетенції.

Ключові слова: комунікативна компетенція, іншомовні уміння та навички, сфера комунікації, комунікативна функція, мовленнєва компетенція.

Аннотация. В статье анализируется коммуникативная компетенция как система языковых иноязычных умений и навыков, рассмотрены различные подходы к определению коммуникативной компетенции, сформировано понимание этого понятия применительно владения иностранным языком и предложена модель коммуникативной компетенции.

Ключевые слова: коммуникативная компетенция, иноязычные умения и навыки, сфера коммуникации, коммуникативная функция, речевая компетенция.

Annotation. The communicative competence as a system of foreign language speaking skills is examined, different approaches to the definition of communicative competence are revealed, the comprehension of this concept concerning foreign language mastering is formed and the model of communicative competence is offered in the article.

Key words: communicative competence, foreign languages skills, sphere of communication, communicative function, language competence.

Актуальність та стан дослідженості проблеми. Поняття комунікативної компетенції ввійшло у науковий обіг у 1972 р. завдяки американському лінгвісту Д.Хаймзу [10] на протипагу теорії мовної компетенції Н.Хомського [8]. Н.Хомський пов'язував свою теорію здебільшого з ідеальними слухачами-співрозмовниками в однорідному мовному середовищі, з тими, хто знає мову на найвищому рівні й на кого не впливають такі психологічні чинники, як обмеженість пам'яті, увага та інтерес, помилки у використанні мовних знань у реальному спілкуванні. У центрі уваги Н.Хомського знаходилась характеристика можливостей абстрактних мовців продукувати певною мовою граматично правильно оформлені речення. А теорія комунікативної компетенції Д.Хаймза спрямована на визначення того, що має знати мовець, аби бути компетентним у спілкуванні. На наш погляд, важливим чинником у ній є те, що наголошується на необхідності у навчанні мови зосереджуватися на комунікативних уміннях більше, ніж на знаннях граматичних